

Т.Г. Маренич, д-р екон. наук, професор
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК ГОЛОВНИЙ НАПРЯМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті відзначено, що в останній час в наукових публікаціях проблемам інтенсифікації сільського господарства та підвищення її економічної ефективності в умовах ринку в аграрній сфері недостатньо приділяється уваги. Підкреслено значимість інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в освоєнні ринкових відносин. Зроблено висновок, що формування інтенсивного типу розвитку сільськогосподарських підприємств неможливе без прискорення науково-технічного прогресу і впровадження його досягнень у практичну діяльність. Обґрунтовано, що результативність інтенсифікації сільського господарства слід пов'язувати не тільки з економічним зростанням, а й з поліпшенням соціальних і екологічних характеристик діяльності суб'єктів господарювання. Наголошується, що держава має стимулювати інвестиційну активність інвесторів шляхом здійснення комплексу відповідних заходів.

Ключові слова: інтенсифікація сільського господарства, ефективність, сталий розвиток, агроновації, економічне зростання.

Постановка проблеми. Сільському господарству України відводиться ключова роль у гарантуванні продовольчої та економічної безпеки держави. Це єдина галузь національної економіки, яка протягом останніх років нарощує позитивні результати. Зростає виробництво більшості видів сільськогосподарської продукції, поліпшуються фінансові результати діяльності підприємств. Нині вітчизняні аграрії виробляють найбільше у світі насіння соняшнику та соняшникової олії, займають 4-те місце з виробництва картоплі, 5-е – кукурудзи, 9-е – яєць, 10-те – пшениці. Частка аграрного сектору в загальноукраїнському експорті перевищила 26%. Разом з тим, економічна ефективність сільськогосподарського виробництва є низькою, що не дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати розширене відтворення. Селяни не стали повноправними

власниками землі, майна, виробленої продукції. Вагомі доходи від експорту здебільшого не доходять до безпосередніх товаровиробників. Загострюється проблема раціонального екологобезпечного землекористування. Сільську місцевість поглинає безробіття. Зростає бідність сільського населення. Продовжує деградувати соціальна сфера, повільно розвивається інфраструктура на селі. Недостатньою є державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників та розвитку сільських територій. Значні втрати зазнає аграрний сектор унаслідок окупації Криму та воєнних дій на сході України.

В таких складних умовах функціонування суб'єкти агрогосподарювання мають зосередити свої зусилля і можливості на забезпечення активізації економічної діяльності, економічної ефективності їх виробництва, конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та сталого розвитку сільських територій. У комплексі заходів, які підвищують ефективність аграрного сектору, важливе місце посідають інтенсивні чинники економічного зростання господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо в спеціальній літературі 60-80 рр. ХХ ст. теоретичні, методологічні, практичні аспекти інтенсифікації сільського господарства були предметом гострої дискусії, то в останній час дана тема, на жаль, відійшла на задній план і випала з поля зору науковців. В наукових публікаціях акценти робляться на модернізацію, інноваційно-інвестиційну стратегію розвитку сільського господарства, сталість аграрної сфери тощо. В умовах посилення конкуренції, обмеженості ресурсів саме інтенсивне ведення сільського господарства забезпечує економічну ефективність агровиробництва.

Проблемам інтенсифікації сільського господарства та підвищення її економічної ефективності присвячені наукові праці низки вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як Амбросова В.Я. [1], Мазуренко О.В. [2], Буздалова І.М. [3], Віткова М.С. [4] та ін. У переважній більшості публікацій розглядаються окремі положення розвитку інтенсифікаційних процесів в аграрній сфері. Невиправдано мало уваги приділяється значенню інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в контексті інтеграції України у світове співтовариство.

Формулювання цілей статті – обґрунтувати значимість інтенсифікації сільського господарства в сучасних умовах господарювання, привернути увагу до необхідності комплексного використання всіх її факторів з метою забезпечення сталого розвитку аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу досліджень. Вітчизняний і світовий досвід аграрного господарювання свідчить, що головним напрямом розвитку сільського господарства і забезпечення його стійкості є інтенсифікація сільськогосподарського виробництва. Тільки системний підхід до послідовного здійснення інтенсифікації забезпечить якісні перетворення всього сільськогосподарського виробництва. Більшість науковців підвищення економічної ефективності сільського господарства, забезпечення його сталого розвитку пов'язують з інтенсифікацією виробництва. Так, Вітков М.С. зазначає, що в нашій країні важливо забезпечити адаптацію інтенсифікації агропромислового виробництва до ринкових відносин. Інтенсифікація нині набуває визначального характеру у подоланні кризових явищ в сільськогосподарському виробництві, освоєнні ринкових відносин, у гарантуванні продовольчої безпеки країни. На думку вченого тільки на основі системного оновлення матеріально-ресурсного потенціалу аграрного сектору економіки, забезпечення економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників у підвищенні ефективності суспільного виробництва та поліпшенні соціальних умов трудівників села можна вивести його на шлях інтенсифікації, спрямований на інтеграцію країни у світове співтовариство [4, с. 17].

Мазуренко О.В. стверджує, щоб бути конкурентоспроможними в сучасних умовах необхідно інтенсифікувати виробництво, переорієнтувати товаровиробників на використання, передусім, якісних чинників економічного зростання [2, с. 72]. Матеріально-ресурсне забезпечення землеробства і тваринництва, їх ефективний розвиток на інноваційній основі безпосередньо залежать від обсягу, структури та напрямку інвестицій. Саме достатні інвестиції є запорукою активізації чинників прискорення економічної динаміки суб'єктів господарювання.

На думку Куликова І.М. інтенсифікація в сільському господарстві є особливою формою розширеного відтворення галузі [5, с. 11].

Буздалов І.М. стверджує, що сільське господарство, яке інтенсивно розвивається, з його високою врожайністю полів, продуктивністю тварин, упорядкованістю сільських поселень, матеріальним благополуччям хліборобів, їх професійною та загальною культурою, є лицем нації, показником цивілізованості держави, політичної зрілості й мудрості її керівництва [3, с. 3].

За роки незалежності України в аграрному секторі економіки відбулося багато змін. Зокрема, впроваджуються інноваційні технології в рослинництві та тваринництві, нові високоврожайні сорти

сільськогосподарських культур і високопродуктивні породи тварин і кросів птиці, засоби боротьби з шкідниками й бур'янами, хворобами рослин і тварин тощо. Тобто, в сільське господарство нашої держави поступово проникають вітчизняні та світові досягнення науки і техніки. Тому інтенсифікація сільськогосподарського виробництва має ґрунтуватися на агроноваціях.

Формування інтенсивного типу розвитку сільськогосподарських підприємств неможливе без прискорення НТП і впровадження його досягнень у практичну діяльність. Проте в умовах складної економічної ситуації та важкого фінансового стану, який останнім часом супроводжується девальвацією національної валюти, сільськогосподарські підприємства через свою неплатоспроможність не можуть активно впроваджувати наукові досягнення у виробництво. Найбільш затребуваними напрямками інтенсифікації є нові та удосконалені технології виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, впровадження нових сортів сільськогосподарських культур і порід тварин, нової техніки та обладнання. Позитивний досвід передових сільськогосподарських підприємств показує, що економічне зростання таких господарств пов'язане перш за все з техніко-технологічною інтенсифікацією, яка сприяє одержанню максимальної кількості продукції високої якості на основі реалізації принципу відповідності між потребою і забезпеченістю рослин і тварин комплексом необхідних ресурсів з урахуванням максимального використання їх генетичного потенціалу.

Замість модернізації й удосконалення виробництва на основі науково-технічного прогресу господарюючі суб'єкти нині використовують примітивні методи і технології, що фактично дискредитує інтенсифікацію як основу сталого розвитку аграрного сектору. Через низьку платоспроможність, нестачу техніки і ресурсів частину технологічних операцій в сільськогосподарських підприємствах не проводять, що призводить до зниження врожайності культур та якості продукції.

Донедавна економічне зростання у світі пов'язувалося лише зі збільшенням обсягів виробництва продукції за певний період часу. На початку ХХ століття багато країн дотримувались концепції розвитку сільського господарства: виробляти як можна більше продукції з меншими витратами і в міру своїх можливостей забезпечувати продовольчу безпеку за рахунок впровадження інтенсивних технологій. У 90-і роки минулого століття економічно розвинуті країни, досягнувши максимально можливої кількості сільськогосподарської продукції, стикнулися з тим, що використовувемі інтенсивні технології ввійшли в протиріччя зі здоров'ям

людини і навколишнім середовищем. Після визнання концепції сталого розвитку особлива увага стала акцентуватися на екологічних аспектах [9]. Деякі країни при реалізації стратегії сталого розвитку почали переходити на безпечні «інтегровані» технології. На сьогодні за кордоном освоюють так звані біологічні, консервуючі, екологічні та інші системи землеробства, які є порівняно з традиційними більш ефективними, дозволяють скоротити виробничі витрати на 50-80 %, одержати при цьому стабільні врожаї, забезпечувати відновлення родючості землі.

На сучасному етапі багато зарубіжних країн обрали інноваційний тип розвитку, який характеризується використанням матеріально-технічних засобів виробництва, технологій, притаманних п'ятому та шостому технологічним укладам. Головним в державній політиці цих держав є реалізація комплексу законодавчих і організаційних заходів, спрямованих на створення і підтримання в країні «інноваційного клімату», сприятливих для реалізації нововведень економічних, матеріально-технічних, організаційних, правових і моральних умов [7, с. 184].

Слаборозвинуті країни не можуть забезпечити зростаюче населення продуктами харчування і тому своїм головним завданням вважають виробляти максимальну кількість сільськогосподарської продукції за допомогою будь-яких технологій, не звертаючи увагу на наслідки впливу на здоров'я людей і стан природи.

Україна обрала шлях сталого розвитку сільського господарства. Проте, не зважаючи на це, визначальними залишаються економічні пріоритети, а еколого-соціальним аспектам практично не приділяється уваги. Нестача вітчизняного продовольства і небезпека втрати продовольчої безпеки заставляє країну відшукувати свої шляхи розвитку сільського господарства, покладаючись саме на інновації та інноваційний розвиток. Тому цілі і завдання виробничої діяльності суб'єктів агрогосподарювання напряду залежать від наявної матеріально-технічної бази, фінансових ресурсів, забезпечення висококваліфікованими кадрами, державної підтримки сільгосптоваровиробників, доступності до сучасних знань і розробок, розвитку кооперації й інтеграції тощо.

На сьогодні економічне зростання сільськогосподарського виробництва має націлюватися і на поліпшення соціальних характеристик діяльності суб'єктів господарювання. Дослідження та практичний досвід показали, що соціальні програми повинні бути тісно пов'язані з економічним розвитком підприємств, враховувати особливості території, охоплювати всі форми господарювання, усю спільноту людей [6, с. 61]. В дореформений період вирішення соціальних питань успішно

реалізувалося в рамках комплексних планів соціально-економічного розвитку сільськогосподарських підприємств та адміністративних районів. Програми соціального розвитку включалися у виробничо-фінансові плани підприємств. Ринкові умови господарювання вимагають розробки та впровадження в практику нових наукових підходів до визначення рівня та напрямків розвитку соціальної інфраструктури села. Нині соціальний розвиток села представляється через розвиток сільських територій. Слід зазначити, що у «Порядку денному на XXI століття» ООН, Спільній аграрній політиці ЄС сталий розвиток аграрного виробництва і сільських територій розглядається в єдності.

На шляху формування соціально та екологічно спрямованого сільськогосподарського виробництва необхідно розширювати виробництво органічної сільськогосподарської продукції і сировини. Органічне сільське господарство поряд із безперечними вигодами для довкілля сприяє також розвитку соціальної сфери села, оскільки у такому виробництві використовується в середньому на 30% більше робочої сили, ніж у традиційному землеробстві [8, с. 9]. В Україні в 2013 р. виробництвом органічної продукції займалися 175 господарств, а площі сертифікованих земель склали 393 тис. га.

Висновки. В сучасних умовах господарювання, коли екстенсивні фактори майже вичерпані, єдиним можливим шляхом поступального розвитку сільськогосподарського виробництва є його інтенсифікація, що ґрунтується на впровадженні провідних технологій і новітніх розробок світового рівня та забезпечує зростання продуктивності праці, задоволення соціальних потреб працівників, економне використання енергоресурсів та зниження техногенного навантаження на навколишнє середовище. Подальше економічне зростання галузі на основі інтенсифікації залежить від комплексного вирішення організаційних, економічних, соціальних та екологічних проблем розвитку сільського господарства. При цьому держава в аграрній сфері має стимулювати інвестиційну активність внутрішніх і зовнішніх інвесторів через проведення виваженої податкової, кредитної, амортизаційної політики, надання державної фінансової допомоги та інших видів підтримки сільськогосподарським товаровиробникам.

Інтенсивний тип розвитку сільського господарства буде сприяти подоланню кризових явищ у сільськогосподарському виробництві, підвищенню ефективності використання усіх видів ресурсів. Ефективність інтенсифікації сільського господарства при реалізації стратегії сталого розвитку слід розглядати як результативність єдності економічної, соціальної та екологічної складових цього процесу.

Бібліографічний список: 1. Амбросов В.Я. Організаційна стратегія сільськогосподарських підприємств: монографія / В.Я. Амбросов. – Х.: ХНТУСГ, 2009. – 316 с. 2. Мазуренко О.В. Розвиток інноваційно-орієнтованого свинарства: концептуальний підхід / О.В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2015. – № 4. – С. 71-76. 3. Буздалов И.Н. Основное направление обеспечения устойчивости сельского развития / И.Н. Буздалов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2013. – № 7. – С. 3-8. 4. Вітков М.С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку / М.С. Вітков // Економіка АПК. – 2005. – № 2. – С. 17-20. 5. Куликов И.М. Актуальные проблемы интенсификации садоводства / И.М. Куликов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2013. – № 10. – С. 11-15. 6. Амбросов В.Я. Системний синтез зв'язків – організаційна структура підприємств: монографія / В.Я. Амбросов. – Х.: Вид-во «Міськдрук», 2012. – 112 с. 7. Научно-техническое развитие агропромышленного комплекса России (состояние и перспектива): Коллективная монография / [Отв. за вып. И. Санду, М. Веселовский]. – М.: Экономика и информатика, 2001. – 392 с. 8. Шубравська О.В. Розвиток сільськогосподарського виробництва України: чинники зростання / О.В. Шубравська // Економіка АПК. – 2015. – №5. – С. 5-11. 9. Green Technologies for a More Sustainable Agriculture. By James Hrubovcak, Utpal Vasavada, and Joseph Aldy. Agriculture Information Bulletin. – 1999. – № 752. – P. 48.

Т.Г. Маренич. Интенсификация сельского хозяйства как главное направление обеспечения его устойчивого развития. В статье отмечено, что в последнее время в научных публикациях проблемам интенсификации сельского хозяйства и повышения ее экономической эффективности в условиях рынка в аграрной сфере уделяется недостаточно внимания. Подчеркнуто значение интенсификации сельскохозяйственного производства в освоении рыночных отношений. Сделан вывод, что формирование интенсивного типа развития сельскохозяйственных предприятий невозможно без ускорения научно-технического прогресса и внедрения его достижений в практическую деятельность. Обосновано, что результативность интенсификации сельского хозяйства следует увязывать не только с экономическим ростом, но и с улучшением социальных и экологических характеристик деятельности субъектов хозяйствования. Акцентируется, что государство должно стимулировать инвестиционную активность инвесторов посредством комплекса соответствующих мероприятий.

Ключевые слова: интенсификация сельского хозяйства, эффективность, устойчивое развитие, агроновации, экономический рост.

T. Marenich. Intensification of agriculture as a main direction of providing it's sustainable. At this article has been mentioned, that during last time in scientific publication not enough attention is given too the problem of agriculture intensification and increasing of its economical efficiency at the market conditions in agrarian sphere. The meaning of the development of market technologies has been emphasized. Conclusion that formation of intensive type of agricultural enterprises development is not possible without acceleration scientific and technical progress and implementation in practice are made. The effectiveness of intensification of agriculture should be linked with economical growth and improving social and ecology characteristics of activity business entities has been grounded. The article accented that state have to stimulate of the investment activity of investor through complex of appropriate measures.

Key words: intensification of agriculture, effectiveness, sustainable development, agronovatsii, economical growth.